

THE PROBLEM OF THE SAFETY OF CARAVAN ROADS IN THE DEVELOPED MIDDLE AGES

Anvar Achilov

PhD

Karshi State University

Uzbekistan, Karshi

ABOUT ARTICLE

Key words: Karuan roads, Great silk road, passengers, transpors, security, Bukhara-Karshi, sarcophagus, pirate, buildings, caravan roads, Amir Temur.

Received: 20.12.24

Accepted: 22.12.24

Published: 24.12.24

Abstract: This article covers on the basis of historical sources and literature the issue of the importance of internal and external trade in the development of Kashkadarya Oasis cities in the Middle Ages, its role in the life of Central Asia and the region.

ЎРТА АСРЛАР ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ ТАРАҚҚИЁТИДА ИЧКИ ВА ТАШҚИ САВДОНИНГ АҲАМИЯТИ

Анвар Ачилов

PhD

Қарши давлат университети

Ўзбекистон, Қарши

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Карвон йўллари, Буюк ипак йўли, йўловчилар, улов-транспорт, Бухоро-Қарши, сарбоз, қароқчи, иншоотлар, Шарқий Туркистон, Хитой, Ички савдо, хунармандчилик, қишлоқ хўжалиги, зироатчи, чорвадорлар, Насаф, Кеш, Қарши, Шахрисабз, карвон йўллари.

Аннотация: Ушбу мақолада ўрта асрларда Қашқадарё воҳаси шаҳарларининг тараққиётида ички ва ташқи савдонинг аҳамияти, Марказий Осиё ва минтақа ҳаётидаги ўрни масаласи тарихий манбалар ва адабиётлар асосида ёритилган.

ПРОБЛЕМА БЕЗОПАСНОСТИ КАРАВАННЫХ ДОРОГ В РАЗВИТОМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

Анвар Ачилов

PhD

Каршинский государственный университет

Узбекистан, Карши

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Караванные пути, Великий шёлковый путь, пассажиры, транспорт, безопасность, Бухара-Карши, военные, разбойник, сооружение, караванные пути, Амира Темур.

Аннотация: В данной статье на основе исторических источников и литературы рассматривается вопрос о значении внутренней и внешней торговли в развитии городов Кашкадарьинского оазиса в Средние века, её роли в жизни Центральной Азии и региона в целом.

КИРИШ

Ўрта асрлар карвон йўллари ўрганиш бўйича кўплаб тадқиқотлар олиб борилган бўлсада, бу йўналишда ечимини кутаётган муаммолар ҳам талайгина. Хусусан, илк ўрта асрлардан бошлаб ички ва ташқи савдо, товар–пул муносабатлари ривожланишига катта эътибор қаратиш лозим. Вахоланки IX–XII асрлар мобайнида сомонийлар, қорахонийлар, хоразмшоҳлар томонидан асос солинган давлатларда савдо-сотик, пул сиёсати мазкур давлатларнинг иқтисодий асосини ташкил этган.

Тарихчиларнинг қайдларига кўра, сўғдийларнинг дастлабки савдо масканлари Шарқий Туркистон ва Хитой ҳудудларида III–IV асрларда пайдо бўлган ҳамда VI–VIII асрларга келиб уларнинг миқдори бир неча баравар ўсган. Турли даврларда Ўрта Осиёдан, жумладан жануб шаҳарларидан турли хил маҳсулотлар, жумладан, чорвачилик ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳамда ҳунармандчилик буюмлари олиб чиқилган. Хитой манбаларида келтирилган маҳсулотлар рўйхатида теридан ишланган буюмлар, гиламлар, қимматбаҳо тошлар, дори-дармонлар ва бўёқларни учратиш мумкин [1].

АСОСИЙ ҚИСМ

V–VIII асрларда ҳунармандчилик устахоналари ва савдо дўконлари барча шаҳарларнинг кўчалари бўйлаб жойлашган. Ички савдо жадал ривожланиб, бу жараён шаҳарлар аҳолисининг кундалик ҳаётига хос бўлган. Манбаларга кўра 660 йилда Чағониёнда ясалган қизил ва зумрад рангли шиша буюмлар Хитойга юборилган. Чағониёни кўшни мулклар билан алоқаси элчилик муносабатлари даражасигача кўтарилган. Буни исботи сифатида туркийлардан бўлган Чағониён ҳукмдори Туронтош томонидан Самарқандга ўз саройи дапирпати Букарзат-мирзобошисини элчи сифатида юборганлиги қайд этилган. Суғдга ташириб буюрган бу элчилар ўзлари билан совға сифатида туяқуш олиб келишган [2].

Мазкур даврда Қашқадарё воҳаси шаҳарларида кулолчилик, шишасозлик, тўқимачилик, терига ишлов бериш, тоштарошлик каби ҳунармандчилик соҳалари нисбатан ривожланган. IX–XII асрларда ҳам воҳа шаҳарларида ҳунармандчилик буюмларини ишлаб чиқариш ва савдо-сотик муҳим аҳамият касб этган. Шаҳарларда

товар-мол айирбошлашнинг хунармандчилик ва қишлоқ хўжалиги ўртасида, зироатчилар ва чорвадорлар ўртасида ҳамда вилоятлараро маҳсулот айирбошлаш йўналишлари мавжуд эди. Тадқиқотчилар фикрича, иқтисодий туманлардан олиб келинган товар маҳсулотлари вилоятлар марказида тўпланилиб, шаҳарлардан карвон йўлларига олиб чиқилган [2].

IX-XII асрларда шаҳар ва қишлоқ аҳолиси сонининг кескин ўсиши, кундалик эҳтиёж маҳсулотларига бўлган талабнинг ошиши, ички ва ташқи савдонинг ривожини ишлаб чиқариш ҳажмининг кенгайишига олиб келди. Маҳсулотлар ҳажмининг ортиб бориши эса савдонинг янги шакллари ташкил қилишни талаб этарди. Бозорлар савдо масканлари сифатида мукамал таркибий-худудий тузилишга эга бўлиб, газлама, атторлик ва заргарлик моллари билан савдо қилувчиларнинг расталари саррофлар билан ёнма-ён, кулоллар, темирчилар, пахта тозаловчиларнинг дўконлари бозорларнинг охирида жойлашган эди.

Иқтисодий-савдо алоқалари ривожини адолатли солиқлар ва божлар йиғими билан ҳам боғлиқ бўлган. Савдо-сотикдан олинадиган солиқлар турли тарихий даврларда, ижтимоий-иқтисодий вазиятга боғлиқ ҳолда турлича бўлган. Ташқи савдода иштирок этадиган савдогарлардан бож солиғи пул ёки маҳсулот билан, асосан, чегаралардаги муҳим шаҳарларда, қалъаларда ёки карвонлар борадиган шаҳарда йиғиб олинган. Савдо-сотик ва йўллар билан боғлиқ солиқлар ичида янада кўплаб кўшимча солиқлар ҳам мавжуд эди. Улар ичида дарё кечувларидан ўтиш ва қайиқлардан фойдаланганлик учун тўланадиган махсус солиқ-сув пули, маҳаллий сотувчилар, дўконларнинг бозорларда жой солиғи ҳам тўлагани маълум [1].

Илк ўрта асрларда, хусусан, Турк хоқонлиги даврида Кеш шаҳрининг ҳам иқтисодий-сиёсий аҳамияти янада ошган. VII асрнинг ўрталарида Кеш Суғд конфедерациясида етакчи ўринга чиқиб, қўшни мамлакатлар, хусусан, Хитой билан сиёсий-иқтисодий алоқалар ўрнатган. Суғдиёнадан илк ўрта асрларда Тохаристон номи билан атала бошлаган Сурхон воҳаси ва Жанубий Тожикистон худудларига ўтувчи йўллар хитойлик сайёҳ, будда роҳибини кундалигида ҳам акс этган. Унда, хусусан, Чағониён шаҳри (Будрач ёдгорлиги) ва Термиз Сурхон воҳасининг йирик савдо марказлари сифатида қайд этилган [3].

V-VI асрларда Хитой ва Ўрта Осиё ўртасидаги савдо ва маданий алоқалар ривожининг янги босқичи бошланиб, Хитойни Ғарбий ўлкалар билан боғлаб турган йўллар тармоғи кенгайиб борган. Қашқадарё воҳасининг V-VIII асрлардаги ташқи савдо алоқалари ҳам бу жараёндан четда қолмаган. Шу билан бирга халқаро савдо билан шуғулланувчи ижтимоий табақалар-савдогарларнинг фаолияти ҳам ривожланган, ички ва

ташки савдо билан шуғулланувчи йирик савдо уюшмалари шаклланган. Йўлбўйи иншоотлари қурилиши, тезкор алоқа-почта хизмати ва йўлларда тегишли хизмат кўрсатиш тизими ривожланиб борган. Буларнинг барчаси илк ўрта асрлар даврида нафақат жанубий вилоятлар, балки Марказий Осиёдаги қарвон йўллари динамикасига хос асосий хусусиятлар ҳисобланган.

Минтақадаги ички иқтисодий алоқаларни амалга оширишда Қашқадарё воҳасидаги савдо йўллари шунингдек, икки пойтахт шаҳар-Бухоро ва Самарқандни Балх ва Хуросоннинг бошқа шаҳарлари билан боғловчи транзит йўллар муҳим ўрин тутган. Чағониён, Хутталон орқали ўтган қарвон йўллари йўналишлари Термиздан Балх ва Бадахшонга, Марв ва Мурғоб воҳасига ҳамда Ҳиндикуш доволари орқали Қобулдарё ҳавзасига ўтувчи йўллардан ҳам бу даврда изчил фойдаланилган [4]. Мўғуллар истилоси туфайли Буюк ипак йўли бўйлаб олиб борилган маданий ва иқтисодий алоқалар инқирозга учраб, фақатгина XIII асрнинг 60-70-йилларидан бошлаб шаҳарлар тикланиб, ҳунармандчилик ва савдо-сотик ишлари йўлга қўйила бошлаган. Алоқа-савдо йўллари фаолияти марказий ҳокимият назоратида бўлиб, бир кунлик йўл масофасида махсус бекатлар-ёмлар барпо этилган. Савдо йўллари бўйлаб ҳаракатланаётган элчилик миссиялари, давлат хизматчилари ва почта хизматлари учун зарур харажатларни қоплаш қарвон йўллари бўйида жойлашган шаҳар ва қишлоқлар аҳолиси зиммасига юкланган эди.

Илк ўрта асрлардан бошлаб Қарши, Шаҳрисабз, Термиз каби шаҳарларда ҳунармандчиликда турли соҳаларнинг ривожланиши, сифатли буюмларни ишлаб чиқарилиши, шаҳар ва қишлоқларда савдонинг юқори даражада ташкил қилиниши, маҳсулотларни сотиш учун янги бозорларнинг изланиши натижасида ташқи савдо жадал ривожланиб, бунда воситалик қилиш сўғдийларнинг қўлига ўтган. Четга чиқариладиган маҳсулотлар VII-IX асрларда, асосан тери, газламалар, кумуш ва бронзадан ишланган идишлар, шиша буюмлари, зеб-зийнатлар, қимматбаҳо тошлар ва яроғ-аслаҳалардан иборат бўлган бўлса, X-XII асрлардаги маҳсулотлар рўйхатида қишлоқ хўжалик, ҳунармандчилик маҳсулотлари, хом ашё ва чорва моллари ҳам қайд этилган [1].

Шаҳарлар савдо-сотик марказлари вазифасини бажарган. Насаф, Кеш, Термиз ва бошқа шаҳарларда ҳунармандчилик ниҳоятда ривожланиб, ҳар бир шаҳар ўз маҳсулоти билан шуҳрат топган. Илк ўрта асрлар ярмарка-бозорларни турли қишлоқларда ташкил этиш муҳим аҳамият касб этган. IX-XII асрларда эса шаҳарларда ҳунармандчилик ва қишлоқ хўжалиги ўртасида, зироатчилар ва чорвадорлар ўртасида ҳамда вилоятларда маҳсулот айирбошлаш турлари мавжуд эди. Ўрта асрлар савдо-сотикнинг ярмарка ва кўтара ким ошди савдоси сингари янги шакллари вужудга келган. Бу даврда Буюк ипак

йўлининг марказий йўналишлари бўйида жойлашган Мовароуннаҳр шаҳарлари нафақат Шарқ дунёсида, балки улкан Евроосиё минтақаси миқёсида амалга ошириладиган халқаро транзит алоқаларда ҳам катта аҳамиятга эга бўлди.

Шаҳарларда аҳолида хунармандчилик ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларни сотишга ихтисослашган бозорлар мавжуд эди[5]. Ўрта асрларда жанубий Ўзбекистон аҳолисининг турмуш даражаси турлича эди. Бозорларда газламалар, кийим-кечак ва пойабзалнинг нархи баланд бўлиб, шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг ҳаммаси ҳам ўзларига янги кийим-бош ва пойабзал харид қилиш имконига эга бўлмаган. Катта-кичик бозорларда қандолат турлари, қуруқ мевалар, майиз навлари, нишолда, нон, сут, қатиқ ва гўшт сотилган. Нон дўконлари, асосан маҳалла ва бозорларда жойлашган.

IX-X асрларда аҳолининг хўжалик ҳаётида хунармандчилик катта ўрин тутади. Қашқадарё воҳаси шаҳарларида тўқимачилик, кулолчилик, дегрезлик, чилангарлик, заргарлик, шишасозлик ва дурадгорлик каби касб-хунарлар анча ривож топади. Натижада шаҳарларнинг қиёфаси тубдан ўзгаради. Унда катта-катта олий иморатлар, устахоналар, масжид, мадраса, мақбара, намозгоҳ, ҳонақоҳ ва карвонсаройлар қад кўтарган. Эндиликда шаҳарлар илк ўрта асрларда арк (ўрда), шахристон (ички шаҳар) ва работ (ташқи шаҳар) деб юритилган уч қисмини ягона девор билан қамраб олган, ўндан ортиқ дарвозали каттагина хунармандчилик марказига айланади. Бу даврда шаҳарга атроф қишлоқлардан косиблар, савдогарлар ва бошқалар келиб ўрнашиб, унинг атрофи бўйлаб косиб ва хунармандларнинг янги-янги маҳалла-кўйлари, бозор ва расталар пайдо бўлади. Маҳалла-гузарларда заргарлар, саррофлар, тўқувчилар, кулоллар, мисгарлар, темирчилар, дурадгорлар ва бошқа шу сингари косибу хунармандларнинг уй-жойлари ва дўконлари жойлашган. Айни даврда Бухоро, Самарқанд, Урганч, Марв, Шош, Насаф, Термиз, Кеш, Аксикат каби шаҳарлар ўрта аср хунармандчилигининг ривож топган йирик марказига айланган [6]. Қайиқсозлик тараққий қилиб, Хоразм ва Термизда ясалган қайиқлар Амударё бўйлаб то Хоразм (Орол-А.А) денгизигача муттасил мол ташиб, савдогарларнинг юкини енгил, узоғини яқин қиларди.

Бу даврда шаҳарлар билан бир қаторда қишлоқлар ҳам мамлакатнинг иқтисодий ҳаётида катта роль ўйнай бошлайди. Қашқаларё воҳаларида, кўпгина йирик қишлоқларда тўқимачилик, мисгарлик, дурадгорлик каби хунармандчиликнинг бир қанча соҳалари юксалади. IX-X асрларда қишлоқ ва шаҳарларда, айниқса кулолчилик ва шишасозлик авж олган эди. Бу даврда ясалган хилма-хил сирли ва нақшинкор сопол идишлар, рангли шиша буюмлар жуда сифатли бўлган [7].

Карвонларни сув ва қўноқлар билан таъминлаб, узоқ ва машаққатли йўл азобини маълум даражада енгиллаштириш учун даштларда қудуқлар қазилиб, ҳар бир бекатда работлар бино қилинади. Карвонлар ўтадиган шаҳар ва қишлоқларда карвонсаройлар қурилади. Уларда савдогарлару сарбонлар ва уларнинг ҳамроҳ ходимларию сайёҳлар учун хужралар, моллари учун омборхоналар, ошхоналар, туялар, отлар, хачирлар ва эшаклар учун махсус оғилхоналар бўлиб, уларда зарур ем-хашаклар ва озук-емишлар сақланган. Карвонлар ҳузурида кўпинча тилмоч-таржимонлар хизмат қилиб, йўлдаги қароқчилардан карвонни муҳофаза қилиш учун баъзан ҳатарли жойларда уни қўриқлаб борган.

X асрда ташқи савдо муомаласида саррофлик чекларидан кенг фойдаланилар эди. Ўша вақтда савдогарлар ўзи билан кўп миқдорда пул олиб юрмас эди. Ўз пулини у шаҳарнинг инобатли саррофларидан бирига топшириб, ундан тегишли хужжат-чек оларди. Мўлжалланган шаҳарга бориш билан шу чекни саррофга бериб, унда кўрсатилган миқдордаги пулни тўлалигича қайтариб олиши мумкин эди. Ҳатто “чек” сўзининг ўзи ҳам форсча ибора бўлиб, ўша вақтда ҳам бу сўз айна шу маънода ишлатилар эди [8]. Вилоятлараро ички савдо-сотик ҳамда мамлакатлараро карвон савдосининг авж олганлиги, шубҳасиз, ўз навбатида кўп миқдорда чақа ва тангаларнинг муомалада бўлишига олиб келади. Ички бозорларда “фалс” деб аталадиган мис чақа, халқаро савдо-сотикда эса кумуш танга-дирҳамлар ишлатиларди. Мис чақаларни марказий ҳукумат ҳам, шунингдек, сулола аъзоларидан бўлган баъзи маҳаллий вилоят ҳокимлари ҳам, ҳатто айрим йирик мулкдорлар ҳам чиқарар эдилар [9].

IX-XIII аср бошлари Мовароуннаҳрда савдо ва маданият марказлари бўлган йирик шаҳарларнинг кўпайиши ва тараққиёти даври бўлган. Бу давр ички ва ташқи савдо-иқтисодий ва маданий алоқалар ривожидида муҳим ўрин тутди. Иқтисодий-маданий алоқаларнинг ривожланиши савдо йўллари тармоқларининг кенгайишига ва улар фаолиятининг жонланишига олиб келди. Буюк ипак йўлининг марказий йўналишлари бўйида жойлашган Мовароуннаҳр шаҳарлари нафақат Шарқ дунёсида, балки улкан Евроосиё минтақаси миқёсида амалга ошириладиган транзит алоқаларда катта аҳамиятга эга бўлди. Кўриб чиқиладиган даврда Бухоро-Насаф-Балх савдо йўли ҳам мусулмон Шарқининг муҳим савдо йўналишларидан бири ҳисобланарди.

Ривожланган ўрта асрларда Мовароуннаҳрнинг икки пойтахт шаҳри Бухоро ва Самарқандни Эрон, Афғонистон ва Ҳиндистон билан боғловчи транзит савдо йўллари Қашқадарё воҳаси орқали ўтарди. Воҳанинг бош шаҳри Насаф Бухоронинг Хуросон ва Ҳиндистон билан алоқаларида муҳим ўрин тутарди [10].

Маълумки, Самарқандни жанубдаги халқаро савдо марказлари билан боғловчи йўл ҳам қадимдан Қашқадарё воҳаси орқали ўтган. Ривожланган ўрта асрларда бу воҳанинг асосий шаҳарларидан бўлган Насаф ва Кешдан ўтган савдо йўллари, нафақат ички савдо алоқаларида, балки транзит алоқаларда ҳам муҳим ўрин тутарди. Фарғона, Тошкент воҳаси ва Самарқанддан йўлга чиққан карвонлар Жом дашти орқали Насафга келишган. Бу ердан Амударёдаги кечувларга (Келиф, Карки, Амул) ёки Темир дарвоза орқали Термизга кетувчи йўллар бошланган. Манбаларда Насаф-Термиз савдо йўли Субах, Киндик қишлоғи, Темир дарвоза орқали ўтиши таъкидлаб ўтилган. Киндик қишлоғи Насафдан ва Кешдан 3 кунлик йўл масофасида бўлиб, бу ерда Самарқанддан Кеш орқали келувчи савдо йўли Насаф-Термиз савдо йўлига қўшилган [10].

Ҳиндистон ва Афғонистоннинг савдо шаҳарларини Самарқанд, Тошкент воҳаси, Фарғона водийси билан боғловчи Шарқий Хуросон савдо йўли ҳам ривожланган ўрта асрларда муҳим ўрин тутарди. Мутахассисларнинг фикрича, Амударёдан ўтиб, Келиф ва Шўроб кечувларида бу йўл икки тармоққа ажралган. Биринчиси, Келиф-Насаф-Жом орқали, яъни Кўхитоғнинг ғарбий тизмалари, Насаф-Жом оралиғидаги даштлар ва Зарафшон тоғининг ғарбий ён бағри орқали Самарқандга ўтган бўлса, иккинчиси Кеш ва Тахтақорача давони орқали ўтган. Самарқанддан Кешгача икки кунлик йўл бўлган ва улар ўртасидаги тўхташ жойи Дриздеҳ ҳисобланган [4]. Маълумки, Эрон ва Хуросондан Насаф, Кеш ва Бухоро орқали Хитойга ўтувчи савдо йўли Самарқанд, Шош воҳаси, Фарғона водийси орқали ўтган. Бу йирик транзит савдо йўлининг биринчи муҳим қисми Бухоро-Самарқанд йўналиши бўлган. Ибн Хурдодбех Бухородан Самарқандгача бўлган оралик масофани 39 фарсах деб келтирган. У Бухородан Самарқандгача бўлган йўлда Шарқа, Тававис, Кукшибаган, Кармана, Дабусия, Арбинжон, Зармана, Қаср ал-Алкама каби шаҳар ва қалъалар жойлашганини айтиб ўтади. Кармана яқинида жойлашган Работи Малик ёдгорлигини ўрганган мутахассислар бу жой X-XII асрларда Бухоро-Самарқанд савдо йўлидаги муҳим бекатлардан бири бўлганлигини таъкидлаб ўтишган [11].

Тарихий манбаларда Кеш ҳақида у ерда мевалар Мовароуннаҳрнинг ҳамма ерларига нисбатан эртaroқ пишади ва уларнинг илк ҳосили Бухорога келтирилади деб таъкидланади [11]. Кешда ер остидан тош тузи қазиб олинади ва уни Хуросоннинг кўп вилоятларига олиб кетилган. Унинг тоғларида кўплаб доривор ўсимликлар бўлиб, у ерда дори учун ишлатилувчи ат-таранжубин олинган. Кешда Мовароуннаҳрнинг машҳур отлари етиштирилиб, Хуросоннинг бошқа вилоятларига зотли отлар ҳам олиб кетилган. Шаҳарда бозорлар гавжум бўлиб, савдо-сотиқни муҳтасиб доимий назорат қилар эди. Муҳтасиб молларнинг сифатини, қоп, қанор ва идишлар тозаллигини, меваларни янги

узилганлигини, тош-тарозуларнинг тўғрилигини текширар, муттахамларни, тарозидан уриб қолувчиларни жазолар эди. Муҳтасиблик лавозимига ишончли одамлар ёки имомлар қўйиларди [12].

Сомонийлар давридан бошлаб, кўпгина Шарқ мамлакатларида (доимий урушлар, вайронкорликлар ва бошқа сабаблар туфайли) олтин тангалар бозорларда камайиб, сифатсиз кумуш тангалар ва мис тангалар кўпайди. Олимларнинг фикрича, бунга кумуш конларида захираларнинг камайиб кетгани ҳам таъсир қилган. Буюк салжуклар давлатида олтин динорлар зарб қилинар эди. Ғазнавийлар қаби, салжуклар ҳам олтин динор оғирлигини турли мисқолларда чиқарар, аҳоли буни билар эди. Динорлар оғир, енгиллигига қараб, турлича аталарди. Салжуқийлар замонида асосий зарбхона Нишонпурда эди. Нишонпур (Найсабур) динорлари ана юқори сифатли (92-98% соф олтиндан) эди [12].

Салжуқийларга тобе бошқа баъзи йирик шаҳарларда ҳам юқори сифатли динорлар чиқариларди. Қизиғи шундаки, юқори сифатли олтин динорлар билан соф кумуш аралаш олтин динорлар бирдай муомалада бўлар, аммо, соф динорлар қимматбаҳо молларни олишга сарфланарди.

Дирҳамлар эса авваллари кумуш ва мис аралашмасидан тайёрланарди, кейинчалик (кумуш етишмай қолган вақтларда) миснинг ўзидан зарб этила бошланди. Султон Санжар давлатининг заифлашган иккинчи даврида шаҳарларда сифатсиз кумуш ва олтин суви югуртирилган динорлар ва мис дирҳамлар зарб этилган. Ҳатто тангаларда Сосонийлар давридаги тож ва отлик шакли сақланди. Кумушланган мис дирҳамлар икки хил қийматда чиқарилиши савдо ишларида қулайлик туғдирган эди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, илк ўрта асрлардан бошлаб, Қашқадарё воҳасининг кўплаб шаҳарларида ҳунарманд-чиликнинг турли соҳалари (қулолчилик, темирчилик, қурулсозлик, шишасозлик, тўқимачилик, пахта толаси ва ипак матолар тайёрлаш, шойи газламалар ишлаб чиқариш) жадал ривожланиши натижасида ички ва ташқи савдони юқори даражада мақсадли ташкил қилиш зарурияти вужудга келган.

VI–VII асрлар нафақат халқаро савдо балки ички туманлараро савдо ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлган. Турли шаҳар ва қишлоқлардан зироаткорлар, чорвадорлар, ҳунармандлар ва савдогарлар савдо ярмаркаларини ташкил этиб турганлар. Ички савдо учун мис ва бронза тангалар зарб этилган. Шунингдек, Термизда кумуш тангалар чиқарилган. Барча маҳсулотлар ўзининг аниқ нархига эга бўлган.

Ўрта асрлар Қашқадарё воҳаси ҳудудларида савдо ва маданият марказлари, йирик шаҳарларнинг кўпайиши ва тараққиёти даври бўлиб, ички ва ташқи савдо-иқтисодий алоқалар ривожидида муҳим ўрин тутган. Бу даврда иқтисодий алоқаларнинг ривожланиши савдо йўллари тармоқларининг кенгайишига ва улар савдо-сотик фаолиятининг жонланишига олиб келди.

IX–X асрларга келиб, оммавий истеъмол молларига бўлган талабнинг ошиши, ички ва ташқи савдонинг ривожини ишлаб чиқариш кўламининг кенгайишига олиб келди. Илк ўрта асрларда бозорлар, асосан шаҳарлар атрофида жойлашган бўлса, IX–X асрларга келиб, улар шаҳарларнинг работлари ва шахристонларида қурилган бўлиб, бозорларда нафақат савдо расталари, ҳунармандчилик устахоналари ҳам мавжуд бўлган. Йирик савдогарларнинг қарвонсаройлари бозор расталари ва дўконларидан алоҳида жойлашган, ички ва ташқи савдода шаҳарларнинг аҳамияти кейинги даврларда янада ошиб борган.

Адабиётлар:

1. Сағдуллаев А, Мавлонов Ў, Маҳкамova Д. Ўрта Осиёда ўрта асрлар савдо сотик тизими.Т., Академия, 2012. 36 Б.
2. Отахўжаев . А. Илк ўрта асрлар Марказий Осиё цивилизациясида турк-суғд муносабатлари Тошкент.” ART-FLEX”2010й. Б-18.
3. Чўтматов Ж. “Термизнинг безавол қалъалари ёхуд Термиз тарихи” Тошкент “Янги нашри” 2017. 42.Б
4. Гоибов Б.Согд-Фергани-Китай: приоритетные торговые связи// Фарғона водийси янги тадқиқотларда // Конф. Материаллари. Фарғона, 2014. Б. 137-144.
5. Мавлонов Ў. М. Ўрта асрларда Жанубий Ўзбекистонда иқтисодий-савдо муносабатлари //ЎЗМУ хабарлари. Махсус сон.2014. Б.41-45.
6. Раимқулов А. Қашқадарё воҳасининг ўрта аср шаҳарлари. Қарши, “Насаф,” 2018. Б-81-90.
7. Кобзева О.П. Великий шелковый путь и мировая цивилизация. –Т., 2002.
8. Мавлонов Ў. М. Ўрта асрларда Жанубий Ўзбекистонда иқтисодий-савдо муносабатлари //ЎЗМУ хабарлари. Махсус сон.2014.Б.44.
9. Бабаяров Г., Кубатин А. Доисламские монеты Согда: новое чтение и интерпретации легенд.// Сборник науч.тр.Самарканд,2012. С. 11-23.
10. Беленицкий А.М., Бентович И.Б., Большаков О.Г. Средневековый город Средней Азии.–Л.,1973.С. 329-330.
11. Пугаченкова Г.А. Чағониён тарихи. Холчаён. Тошкент., Ислон университети, 2002. Б.66-31.
12. Буниёдов З. Ануштагин Хоразмшоҳлар давлати (1097 - 1231). Тошкент 1998. Б.136-144.